

تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران

سید محمد میرتقیان رودسری* - دانشجوی دکتری گردشگری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۷ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۰۹ آبان ۱۴۰۲

چکیده

مقدمه: منابع و ظرفیت‌های فراوانی برای توسعه‌ی گردشگری عشایری در ایران وجود دارد که از نظر اجرایی و پژوهشی مغفول مانده است. علیرغم اهمیت مزیت رقابتی گردشگری عشایری، پیشینه‌ی پژوهشی متمرکز بر جایگاه آن در ادبیات گسترده‌ی گردشگری، ضعیف به نظر می‌رسد. ضرورت بررسی روند پژوهش‌های علمی در هر حوزه‌ای از دانش، به دلیل اهمیت ارائه‌ی تصویر شفاف از سیر علمی این پژوهش‌ها و شناسایی شکاف‌های پژوهشی در آن حوزه از دانش می‌باشد.

هدف پژوهش: در همین راستا هدف پژوهش حاضر، توصیف و تحلیل محتوای پژوهش‌های ایرانی گردشگری عشایری است.

روش‌شناسی تحقیق: پژوهش حاضر از نظر هدف، از نوع توصیفی-اکتشافی، از نظر ماهیت داده‌ها، کیفی مبتنی بر داده‌های ثانویه‌ی آرشیوی، به لحاظ روش جمع‌آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای آنالیز و از نظر تحلیل، کمی مبتنی بر تحلیل محتوای کمی می‌باشد. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل تمامی مقالات علمی و پایان‌نامه‌ها/رساله‌هایی می‌باشد (تمام شماری) که با محوریت گردشگری عشایری به چاپ رسیده و انجام شده‌اند. با دریافت فایل این مقالات و پایان‌نامه‌ها/رساله‌ها، بر اساس سؤال‌های پژوهش این اسناد با استفاده از نرم‌افزار SPSS22 تجزیه و نرم‌افزار مایکروسافت-اکسل ۲۰۱۶ ترکیب و تحلیل شدند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش: پژوهش حاضر، قلمروی جغرافیایی خاصی ندارد و با رویکرد بررسی اسنادی-آرشیوی، تمام پژوهش‌ها در زمینه‌ی گردشگری عشایری را مدنظر قرار داده است.

یافته‌ها و بحث: تعداد پژوهش‌های گردشگری عشایری ۶۸ مورد است و سرآغاز آن مربوط به سال ۱۳۸۶ است. در سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، بیشترین تعداد آن منتشر شده اما در سال ۱۴۰۲ با کاهش چشمگیری روبرو شده است. ۵۳٪ پژوهش‌ها در حوزه‌ی نشریات و پایان‌نامه‌ها/رساله‌های جغرافیایی منتشر شده‌اند. بیشترین تخصص دانشگاهی، ترکیبی (بین‌رشته‌ای) و جغرافیایی بوده است. بیشترین گرایش موضوعی مربوط به موضوعات برنامه‌ریزی، ظرفیت‌سنجی منابع در مناطق و جامعه‌ی عشایری و اثرات گردشگری عشایری، و بیشترین رویکردهای مطالعاتی مربوط به رویکرد علمی و دانش‌محور بوده است. گردشگری عشایری بیشتر با رویکردهای گردشگری طبیعی-فرهنگی، گردشگری روستایی و احداث اقامتگاه بومگردی در ارتباط است. ایلات قشقایی و بختیاری و استان‌های فارس، چهارمحال و بختیاری، بیشتر از سایرین در این پژوهش‌ها مدنظر قرار گرفتند. عمده‌ی پژوهش‌ها از روش کمی استفاده نموده‌اند. نقش تاثیرپذیر گردشگری عشایری پررنگ‌تر بوده و بیشتر از جنبه‌ی عرضه‌محوری، این پژوهش‌ها انجام شده است.

نتایج: به عنوان نتیجه‌گیری کلی، پژوهشگران این حوزه روند علمی و دانش‌محور شدن در پژوهش‌های گردشگری عشایری و به تبع آن سیاست‌گذاری و اجرای صحیح سیاست‌ها را در پیش گرفته‌اند، اما روند این پژوهش‌ها در سال ۱۴۰۲ دچار یک افول زودرس شده است. پیشنهاد کاربردی مبتنی بر یافته‌ها و نتایج در حد اقتباس پژوهشگران به منظور اصلاح رویکردهای قبلی و یا آغاز پژوهش‌های نوین در این حوزه ارائه گردید.

کلیدواژه‌ها: پژوهش‌های گردشگری، عشایر کوچنده، قلمرو و جامعه‌ی عشایری، گردشگری عشایری، عشایر ایران.

مقدمه

گردشگری، در الگوهای فضایی متنوعی شکل می‌گیرد؛ یکی از این الگوهای فضایی، مناطق و جامعه‌ی عشایری است. گردشگری عشایری (شکل ۱)، یکی از اصیل‌ترین، خلاق‌ترین، منحصربه‌فردترین و از طرفی، نادیده‌گرفته‌شده‌ترین گونه‌های گردشگری محسوب می‌شود. گردشگری عشایری سبک نسبتاً جدید از گردشگری است که در آن گردشگران می‌توانند در یک دوره زمانی معین در پهنه و قلمرو زیستی گروه‌های ایلی و کوه رو به سفر بپردازند (جوان و حجت‌شمامی، ۱۴۰۱: ۱۱۱). گردشگری عشایری، نوعی از گردشگری طبیعی-فرهنگی و تجربه‌محور است که سفر در قلمروی زیستی عشایر کوچنده (به عنوان جامعه‌ی میزبان)، به منظور بهره‌گیری از تمام جنبه‌های قابل عرضه، نمایشی و مشارکتی زندگی این جامعه شامل شرایط عینی زندگی، گشت‌های عشایری، رویدادهای عشایری، خدمات و تاسیسات ویژه را در بر می‌گیرد و سازوکاری برای احیاء، حفظ، تقویت و توسعه بنیان‌های اقتصادی-اجتماعی، منابع طبیعی و نیز توانمندسازی، تاب‌آوری جامعه‌ی عشایری و در ارتباط نزدیک با رویکرد توسعه‌ی پایدار است (میزبان و میرتقیان‌رودسری، ۱۴۰۱: ۴۱۹-۴۲۰).

شکل ۱. مدل ساده‌ای از گردشگری عشایری (منبع: نگارنده، ۱۴۰۲)

به عقیده‌ی بسیاری از خبرگان و پژوهشگران گردشگری، تمام مناطق و الگوی زیست جامعه‌ی عشایری (مانند: اقلیم، محیط طبیعی-جغرافیایی، میهمان‌نوازی و میهمان‌داری، مناسک کوچ، نظام سکونتگاهی، خوراک، پوشش و پوشاک، موسیقی، دانش بومی، آموزش و پرورش، صنایع دستی، ساختار نظام سیاسی-قدرت ایلی، نظام دامداری، آئین‌ها، عرف و عادات و رویدادها و غیره)، به عنوان منابع و ظرفیت‌های توسعه‌ی انواع گردشگری و گردشگری عشایری شناخته می‌شوند (میرتقیان‌رودسری، ۱۴۰۱). از طرفی، با توجه به رشد سفرهای انفرادی و گروهی بر پایه‌ی تعامل مستقیم، تجربه‌محوری، اصالت، میراث طبیعی-فرهنگی و تقویت حس نوستالژی، به نظر می‌رسد، گردشگری عشایری، با این روندهای جدید بازار، بسیار سازگار باشد.

از آن جا که زندگی عشایر در بسیاری از کشورها از بین رفته و در محدود کشورهای جهان وجود دارد (Nemati et al., 2023)، خود این موضوع، کنجکاوی بسیاری از گردشگران را جلب می‌کند تا با این نوع زندگی آشنا شوند. کشورهایی که جوامع عشایری دارند، از جذابیت‌های آنها جهت جذب گردشگران و انتفاع عشایر استفاده می‌نمایند (نعمتی و همکاران، ۱۴۰۰). کشور ایران از بارزترین نمونه‌های تنوع فرهنگی، قومیت، زبانی و مذهبی در جهان است که بر خلاف اکثر کشورهای چندقومیتی، تنوع و تکثر قومی، محلی یا موزاییکی بودن پهنه‌ی فرهنگی آن، درون‌زا و بومی است (صفرآبادی و طبیعی، ۱۳۹۶). عشایر ایرانی، از جنبه‌ی اجتماعی-فرهنگی، مردمانی خودانگیز و از جنبه‌ی اقتصادی، خودساخته و پرداخته هستند. آنها اقوامی هستند که در گذر قرون، به شیوه‌ای زیبا و باورنکردنی، با حفظ ساختار فرهنگی و اجتماعی قبیله‌ای، به عنوان دیدنی‌ترین جاذبه‌ی عصر تکنولوژی لقب یافته‌اند (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۹).

چه از جنبه‌ی تقاضا و چه از جنبه‌ی عرضه، منابع و ظرفیت‌های فراوانی برای توسعه‌ی گردشگری عشایری در ایران وجود دارد که از نظر اجرایی و پژوهشی مغفول مانده است. علیرغم اهمیت مزیت رقابتی گردشگری عشایری، پیشینه‌ی پژوهشی متمرکز بر جایگاه آن در ادبیات گسترده‌ی گردشگری، ضعیف به نظر می‌رسد. در همین راستا هدف پژوهش حاضر، توصیف و تحلیل محتوای پژوهش‌های ایرانی گردشگری

عشایری است. ضرورت بررسی روند پژوهش‌های علمی در هر حوزه‌ای از دانش، به دلیل اهمیت ارائه‌ی تصویر شفاف از سیر علمی این پژوهش‌ها و شناسایی شکاف‌های پژوهشی در آن حوزه از دانش می‌باشد (رضانیا و همکاران، ۱۴۰۰).
 با توجه به ابهام در موقعیت علمی دانش گردشگری (عظیمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۶) و عدم پیشرفت قابل‌توجه در زمینه‌های فرعی آن (Koseoglu et al., 2016) [در اینجا، گردشگری عشایری]، تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری یکی از قوی‌ترین راهکارهای اعتلای موقعیت آن است (باقری، ۱۳۹۹). به عبارتی با مرور پژوهش‌های گردشگری عشایری، می‌توان گامی در جهت بهبود روند علمی این حوزه برداشت. بر این اساس و همچنین ظرفیت قابل‌توجه کل کشور ایران از نظر حضور عشایر (وجود ۱۰۴ ایل و ۵۵۲ طایفه مستقل در تمام نواحی و قلمروهای جغرافیایی ۳۱ استان ایران)، به منظور توسعه‌ی گردشگری عشایری از جنبه‌ی پژوهشی و اجرایی، بررسی روند پژوهش‌های علمی گردشگری عشایری، هدف اصلی پژوهش حاضر می‌باشد. در ادامه، پیشینه‌ی همراستا با هدف این پژوهش، بررسی شده است (جدول ۱).

جدول ۱. پیشینه داخلی و خارجی مرتبط با تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری

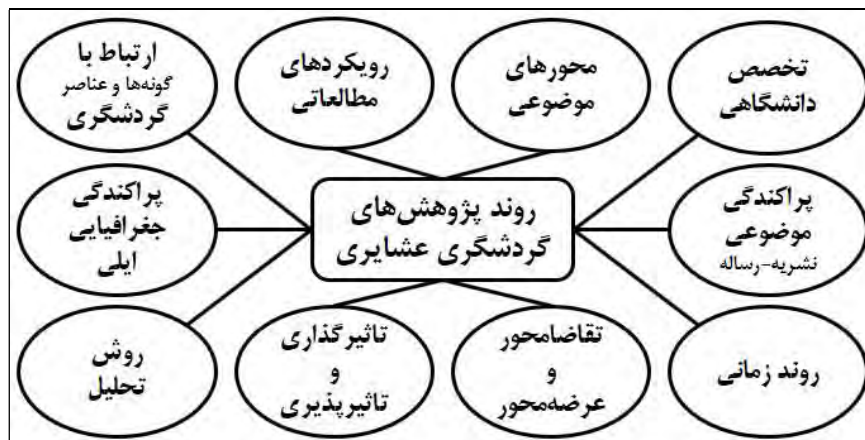
ردیف	پژوهشگر/ان (سال)	رویکرد/نوع گردشگری	پارامترهای مورد بررسی
۱	رضوی‌زاده و ورشوی (۱۴۰۲)	زیارت و گردشگری مذهبی	توزیع زمانی؛ فراوانی؛ پراکنش جغرافیایی؛ مشخصات نویسندگان؛ مشخصات روش-شناختی.
۲	ترابی و فتحی (۱۴۰۱)	گردشگری	تعداد مقالات در سال؛ رویکرد پژوهش؛ روش تحلیل داده‌ها؛ ابزار گردآوری؛ روش تحلیل؛ حوزه‌ی پژوهش، تعداد نویسندگان، منطقه‌ی مورد مطالعه، وابستگی سازمانی و تخصص نویسنده‌ی مسئول.
۳	رحیمی و همکاران (۱۴۰۱)	جغرافیای گردشگری	شناختاری؛ ساختاری؛ عملکردی و استنادی.
۴	ثنائی‌پور (۱۴۰۰)	کارافرینی گردشگری	روش گردآوری داده‌ها؛ هدف؛ استراتژی؛ مکان انجام؛ روش پژوهش؛ رویکردهای پژوهش؛ جهت‌گیری پژوهش؛ فلسفه‌های پژوهش.
۵	رضانیا و همکاران (۱۴۰۰)	مدیریت گردشگری	ویژگی‌ها و الگوی مشارکت نویسندگان؛ ویژگی‌های روش‌شناسی؛ ویژگی‌های استنادی، و ویژگی‌های عملکردی.
۶	احمدی و همکاران (۱۴۰۰)	گردشگری ورزشی	روند زمانی؛ محورهای موضوعی در سه سطح کلان، میانه و خرد؛ گروه نشریات، روش-شناسی و توزیع جغرافیایی.
۷	آقائی‌پور و رامشت (۱۳۹۹)	زمین‌گردشگری (ژئوتوریسم)	بازه زمانی؛ تعداد مقالات؛ هدف و روش تحقیق، مجله، تخصص و وابستگی سازمانی پژوهشگر.
۸	باقری (۱۳۹۹)	گردشگری ساحلی و دریایی	روند زمانی؛ پراکندگی جغرافیایی؛ محورهای مطالعاتی؛ ارتباط گردشگری ساحلی و دریایی با سایر شکل‌های توسعه گردشگری؛ و رویکردهای روش‌شناسی.
۹	دهدشتی‌شاهرخ (۱۳۹۹)	مدیریت گردشگری	ساختار محتوایی و حوزه‌ی مطالعاتی.
۱۰	دهدشتی‌شاهرخ (۱۳۹۸)	برنامه‌ریزی گردشگری	حوزه‌ی مطالعاتی.
۱۱	میر تقی‌ان رودسری و خراسانی (۱۳۹۸)	جغرافیای روستایی گردشگری	شناختاری؛ ساختاری؛ عملکردی و استنادی.
۱۲	لاجوردی و همکاران (۱۳۹۸)	رویکرد سیستمی در گردشگری	گروه مجلات؛ روند زمانی؛ نوع پژوهش؛ رشته‌ی تحصیلی؛ روش تحلیل؛ نشریه، مهمترین کلیدواژه‌ها.
۱۳	زارعی و محمودی‌پاچال (۱۳۹۸)	گردشگری	موضوعی؛ روش شناختی؛ آینده‌نگاری پژوهش‌ها
۱۴	عظیمی‌هاشمی و همکاران (۱۳۹۶)	مطالعات اجتماعی گردشگری	حوزه و موضوع گردشگری؛ تخصص پژوهشگران؛ سطوح رشته‌ای-دانشی؛ نوع روش.
۱۵	بیات و همکاران (۱۳۹۲)	گردشگری روستایی	موضوع و مسئله‌ی پژوهش؛ تخصص پژوهشگر؛ زمان انجام پژوهش؛ قلمرو جغرافیایی پژوهش؛ رویکرد حاکم بر روش‌شناسی پژوهش؛ ابزار یا شیوه‌ی گردآوری داده‌ها و ابزار، روش‌ها و تکنیک‌های تحلیل داده‌ها و شکل یا الگوی مورد مطالعه.
۱۶	Karali et al., (2024)	گردشگری	روند زمانی، روش تحلیل، محورهای موضوعی، توزیع جغرافیایی.

ردیف	پژوهشگر/ان (سال)	رویکرد/نوع گردشگری	پارامترهای مورد بررسی
۱۷	Wang et al., (2023)	روستایی گردشگری و میهمان‌نوازی	روند و دوره‌ی زمانی؛ محورهای موضوعی
۱۸	Correia & Kozak (2022)	گردشگری	کلمات کلیدی، حوزه‌های علمی؛ توزیع جغرافیایی (کشورها)؛ مجلات؛ تخصص نویسندگان؛ نقاط همگرایی در دانشگاه.
۱۹	Collins-Kreiner (2020)	گردشگری مذهبی	روند پژوهش‌ها بر اساس رشته‌ها، نویسندگان، مجلات و مذاهب؛ مسیرها و حوزه‌های موضوعی.
۲۰	Shen et al., (2018)	جغرافیای گردشگری	توزیع فضایی مطالعات (کشوری و منطقه‌ای)؛ روابط همزیستی محدوده‌های جغرافیایی مورد مطالعه؛ موضوعات محبوب مورد مطالعه؛ انواع گردشگری.
۲۱	Ahn & Back (2018)	گردشگری و فراغت	چشم‌انداز پژوهش؛ محدوده جغرافیایی؛ ابعاد موضوعی پژوهش؛ روش‌شناسی پژوهش.
۲۲	Kirilenko & Stepchenkova (2018)	گردشگری	روند زمانی؛ توزیع منطقه‌ای و جغرافیایی؛ توزیع جنسیتی؛ محورهای موضوعی.
۲۳	Musinguzi (2016)	گردشگری در قطر	محورهای موضوعی

منبع: (بررسی ادبیات توسط نگارنده، ۱۴۰۲)

در بررسی پیشینه، مشخص گردید که موضوع گردشگری عشایری، یک موضوع غریبه و ناآشنا در ادبیات بین‌المللی بوده و در ایران نیز، تاکنون، تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری عشایری انجام نشده است؛ از طرفی حجم ادبیات تخصصی مرتبط با گردشگری عشایری در ایران اندک است، اما در حوزه‌های دیگر مانند گردشگری مذهبی و زیارت، گردشگری روستایی، گردشگری ورزشی، ژئوتوریسم، گردشگری ساحلی و دریایی، جغرافیای گردشگری، مطالعات اجتماعی گردشگری، کارافرینی گردشگری و غیره، هم تعداد مطالعات زیاد می‌باشد و هم به تحلیل روند پژوهش‌های آنها توجه شده است. پس از بررسی پیشینه‌ی داخلی و خارجی مرتبط با تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری در حوزه‌های مختلف، ابعاد مورد بررسی برای تحلیل روند پژوهش‌های گردشگری به صورت شکل (۲) در نظر گرفته شد و بر این اساس، نه پرسش اصلی پژوهش طرح گردید:

- ۱- سرآغاز و روند زمانی انجام پژوهش‌های گردشگری عشایری، در ایران، به چه صورت است؟
- ۲- پراکندگی موضوعی نشریه-رساله و پایان‌نامه در پژوهش‌های گردشگری عشایری، در ایران، به چه صورت است؟
- ۳- پراکندگی تخصص پژوهشگران در پژوهش‌های گردشگری عشایری، در ایران، به چه صورت است؟
- ۴- محورهای موضوعی پژوهش‌های گردشگری عشایری، در ایران، چه هستند؟
- ۵- رویکردهای مطالعاتی پژوهش‌های گردشگری عشایری، در ایران، کدامند؟
- ۶- پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران، با کدام گونه‌ی گردشگری ارتباط داشته است؟
- ۷- پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران، بر کدام ایل‌ها و مناطق جغرافیایی تاکید داشته‌اند؟
- ۸- روش تحلیل پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران، به چه صورت است؟
- ۹- در پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران، گردشگری عشایری، عاملی تاثیرگذار و یا تاثیرپذیر است؟
- ۱۰- پژوهش‌های گردشگری عشایری در ایران، بر کدام جنبه‌ی تقاضامحوری-عرضه‌محوری تاکید دارند؟

شکل ۲. ابعاد بررسی روند پژوهش‌های علمی گردشگری عشایری (منبع: نگارنده، ۱۴۰۲)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، از نوع توصیفی-اکتشافی، از نظر ماهیت داده‌ها، کیفی مبتنی بر داده‌های ثانویه آرشیوی، به لحاظ روش جمع-آوری داده‌ها، کتابخانه‌ای آنالیز، از نظر زمانی، مقطعی-گذشته‌نگر (مقالات ۱۳۸۶-۱۴۰۲) و از نظر تحلیل، کمی مبتنی بر تحلیل محتوای کمی می‌باشد. جامعه‌ی آماری پژوهش، شامل تمامی مقالات علمی و پایان‌نامه‌ها/رساله‌هایی می‌باشد (تمام‌شماری) که با محوریت گردشگری عشایری به چاپ رسیده و انجام شده‌اند. با جستجو از طریق موتور جستجوگر گوگل در پایگاه‌های علمی "بانک اطلاعات نشریات کشور (مگ-ایران)، مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، مجلات تخصصی نور (نورمگز) و پرتال جامع علوم انسانی" مقالات مرتبط، و با جستجو در "پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج ایرانداک)"، پایان‌نامه‌ها/رساله‌ها استخراج شدند. تعداد این اسناد در مجموع ۶۸ مورد (۲۸ مقاله و ۴۰ پایان‌نامه/رساله) بود. با دریافت فایل این مقالات و پایان‌نامه‌ها/رساله‌ها، بر اساس سئوال‌های پژوهش این اسناد با استفاده از نرم‌افزار SPSS22 تجزیه و نرم‌افزار مایکروسافت-اکسل ۲۰۱۶ ترکیب و تحلیل شدند.

قلمرو جغرافیایی پژوهش

با توجه به رویکرد پژوهش، ویژگی‌های تمام عشایر ایران مدنظر است. بر این اساس، مفهوم "عشایر کوچنده" مطرح می‌شود. عشایر کوچنده به جمعیتی گفته می‌شود که به صورت همزمان، دارای سه ویژگی زیر باشند: الف) ساختار اجتماعی عشیره‌ای مبتنی بر سلسله مراتب ایلی؛ ب) اتکای اصلی معاش به دامداری؛ ج) شیوه‌ی زندگی شبانی مبتنی بر کوچ. عشایر ایران، جامعه‌ای تولیدکننده هستند که شیوه‌ی زیست آنها بر خلاف یکجانشینان شهری و روستایی، بر مبنای کوچ (حرکت فصلی از نقطه‌ای به نقطه دیگر) و بهره‌برداری از شرایط اقلیمی و طبیعی با تکیه بر دامداری متحرک (شبانی) بنا نهاده شده است. این شیوه‌ی زندگی یکی از بهترین شیوه‌های تولید و بهره‌برداری از منابع طبیعی و ضامن حفظ محیط‌زیست و منابع پایه در گذر زمان بوده است.

بر اساس آمار ثبتی مینا (۱۴۰۰)، جمعیت عشایر ایران، ۱,۱۱۵,۰۴۱ نفر در قالب ۲۵۱,۶۲۴ خانوار، ۱۰۴ ایل، ۵۵۲ طایفه مستقل و ۱۹۸۴۰ رده ایلی است که کمتر از ۲٪ جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند. طبق این آمار، در بیلاق، استان‌های خوزستان، سیستان و بلوچستان، فارس و کرمان، به ترتیب بیشترین تعداد عشایر را دارا می‌باشند. همچنین، استان‌های قزوین، یزد و قم، به ترتیب کمترین تعداد عشایر را دارند. شایان ذکر است که استان کردستان، فاقد عشایر است. در توزیع کلی جمعیت عشایری ایران، استان فارس با حدود ۱۲٪، کرمان با ۹٫۶٪، خوزستان با ۹٫۲٪ و آذربایجان غرب با ۸٫۶٪ به ترتیب استان‌هایی هستند که جمعیت عشایری کمتری دارند. بخش عمده‌ای از سرزمین‌های عشایر کوچنده ایران، فضای زیستی مشترک با جوامع روستایی و عشایر اسکان‌یافته و قسمتی نیز به طور مستقل، زیست‌بوم عشایری است که به عنوان قلمرو کوچ و استقرار گروه‌های عشایری، محفوظ مانده است.

^۱- اولین مقاله در زمینه‌ی گردشگری عشایری در سال ۱۳۸۶ منتشر شد.

^۲- پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایی که از آنها، مقاله‌ای به چاپ رسیده بود، آن مقاله وارد چرخه‌ی تحلیل شده و پایان‌نامه یا رساله‌ی مربوطه از دور تحلیل خارج گردید.

برخی از مناطق ایران به دلیل شرایط بوم‌شناختی، قلمرو قشلاقی، و برخی دیگر نیز قلمرو بیلاقی عشایر محسوب می‌شوند. عشایر در گستره‌ای به وسعت ۹۶۳ هزار کیلومتر مربع، معادل ۵۹٪ از مساحت ایران به صورت پراکنده دارای قلمروی زیستی هستند و ۷۵۰ هزار هکتار اراضی کشاورزی کشور را در اختیار دارند. این جمعیت بیش از ۳۲ میلیون هکتار عرصه مرتعی برای کوچ، استقرار و چرای دام در اختیار دارند و حدود ۴۰٪ از مراتع مورد بهره‌برداری آنان در مناطق بیلاقی قرار دارد. آنها ۲۹ میلیون واحد دام را مدیریت می‌کنند که این رقم، ۲۵ درصد از گوشت قرمز کشور را تامین می‌کند.

یافته‌ها و بحث

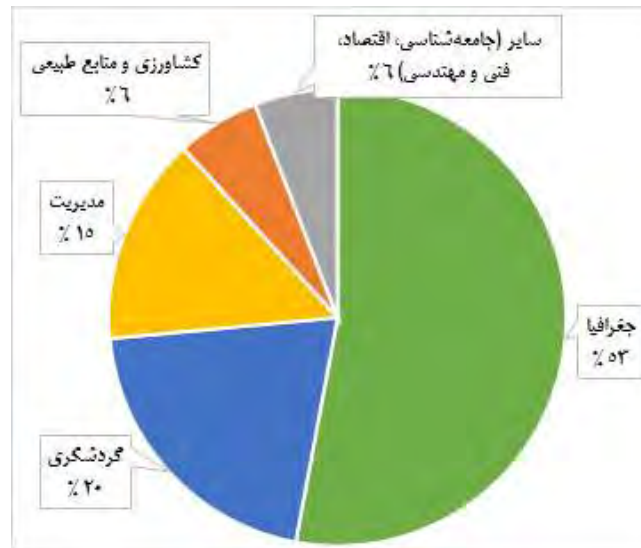
بر اساس سوال اول و پس از بررسی پژوهش‌های گردشگری عشایری، مشخص گردید، اولین پژوهش در حوزه‌ی گردشگری عشایری، در ایران، کار علمی و معرفت‌شناسانه‌ی "سقایی (۱۳۸۶)" با عنوان "گردشگری عشایری (تبیین یک الگوی فضایی)" بود و پس از آن، پژوهشگران با پژوهش‌های خود نقش مهمی در زمینه‌ی گردشگری عشایری ایفا نمودند که روند زمانی آن در شکل (۳) قابل مشاهده است. همچنین، بیشترین تعداد پژوهش‌ها مربوط به سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ (هر کدام ۱۱ پژوهش - ۱۶٪) بوده است.

با توجه به یافته‌ها و همچنین اقتباس از چرخه‌ی عمر مقدم‌محصول گردشگری باتلر (Butler, 1980)، این روند زمانی را می‌توان در چهار دوره‌ی عمری تقسیم‌بندی نمود: دوره‌ی اول از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۴ با عنوان دوره‌ی ظهور و بروز؛ دوره‌ی دوم از سال ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹ با عنوان دوره‌ی فراگیر شدن؛ دوره‌ی سوم از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۱ با عنوان دوره‌ی توسعه؛ و دوره‌ی چهارم مربوط به سال ۱۴۰۲ با عنوان دوره‌ی افول زودرس. همانطور که مشخص است، قبل از اینکه پژوهش‌های حوزه‌ی گردشگری عشایری به طور کامل توسعه یابد و به دوره‌ی ثبات (کاربست دانش با تضمین) برسد، دچار افول زودرس شده و به نظر می‌رسد چرخه‌ی عمر پژوهش در حوزه‌ی گردشگری عشایری در حال جوان‌مرگ شدن است. البته ممکن است که دوره‌ی توسعه، متأثر از چرخش‌های علمی و اصلاحاتی مسیر خود را تا رسیدن به ثبات طی نماید.

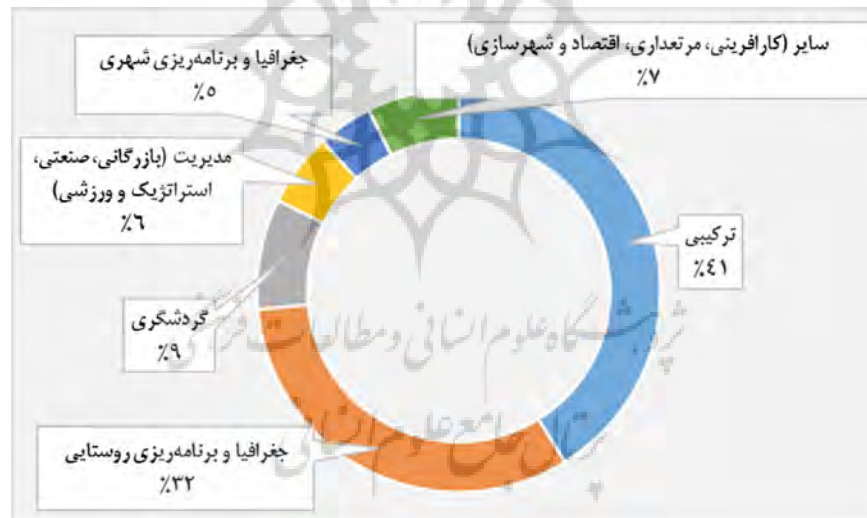
شکل ۳. بررسی روند زمانی پژوهش‌های گردشگری عشایری (منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

بر طبق سوال دوم و کنکاش حوزه‌های موضوعی نشریات و گروه پایان‌نامه‌ها/رساله‌ها، مشخص گردید (شکل ۴) به ترتیب بیشتر به کمتر، فروانی مقالات مربوط به حوزه‌های موضوعی جغرافیا (۳۶ پژوهش - ۵۳٪)، گردشگری (۱۴ پژوهش - ۲۰٪)، مدیریت (۱۰ پژوهش، ۱۵٪)، کشاورزی و منابع طبیعی (۴ پژوهش - ۶٪) و سایر موضوعات جامعه‌شناسی، اقتصاد، فنی و مهندسی (هر کدام ۱ پژوهش و جمعاً ۴ پژوهش - ۶٪) بود. شایان ذکر است که تنها یک نشریه تخصصی و علمی در حوزه‌ی مطالعات عشایری تحت عنوان "مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان" وجود دارد که آن هم به صورت دوفصلنامه منتشر می‌شود و بن‌مایه و حوزه‌ی جغرافیایی دارد.

شکل ۴. موضوع نشریات و پایان‌نامه‌ها/رساله‌های منتشرکننده‌ی پژوهش‌های گردشگری عشایری (منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

در ارتباط با سوال سوم و تعیین حوزه‌های تخصص دانشگاهی پژوهشگران (شکل ۵) مشخص گردید به ترتیب بیشتر به کمتر، پژوهشگرانی با تخصص‌های ترکیبی (۲۸ پژوهش)، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی (۲۲ پژوهش)، گردشگری (۶ پژوهش)، مدیریت (۴ پژوهش)، جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری (۳ پژوهش) و سایر (۵ پژوهش)، پژوهش‌های حوزه‌ی گردشگری عشایری را انجام داده‌اند.

شکل ۵. حوزه‌های تخصص دانشگاهی پژوهشگران در پژوهش‌های گردشگری عشایری (منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

در ادامه، پرسش‌های چهارم و پنجم، در ترکیب با هم پاسخ داده شده‌اند. به این صورت که محورهای موضوعی پژوهش‌های گردشگری عشایری در ارتباط با رویکردهای مطالعاتی مدنظر قرار گرفتند. محورهای موضوعی با توجه به "ماهیت عنوان پژوهش‌ها" و رویکردهای مطالعاتی با توجه به "دسته‌بندی: رویکرد جانبدارانه، رویکرد محتاطانه، رویکرد تطابق‌گرایانه، رویکرد علمی و دانش‌محور" (Jafari, 2003) بررسی شدند. همانطور که در جدول (۲) ارائه شده است، در بخش محورهای موضوعی، مهمترین محورها به ترتیب بیشتر به کمتر، برنامه‌ریزی (توسعه و راهبردی) گردشگری عشایری با ۱۸ پژوهش (۲۶/۵٪)، ظرفیت‌سنجی منابع در مناطق و جامعه‌ی عشایری با ۱۴ پژوهش (۲۱٪) و اثرات گردشگری عشایری با ۱۳ پژوهش (۱۹٪) بودند. با توجه به توصیفی که جعفری (Jafari, 2003) از رویکردهای مطالعاتی ارائه نموده

بود، رویکرد علمی و دانش‌محور (با موضوعات: برنامه‌ریزی، بازاریابی، ظرفیت‌سنجی منابع، کارافرینی، و تحلیل فضایی و مکانیابی) با ۴۷ پژوهش (۶۹٪)، رویکرد جانبدارانه-محتاطانه (با موضوعات: اثرات، ارزش‌گذاری اقتصادی و نگرش جامعه‌ی میزبان) با ۱۶ پژوهش (۲۳/۵٪) و رویکرد تطابق‌گرایانه (با موضوع توسعه‌ی پایدار) با ۵ پژوهش (۷٪) بیشترین به کمترین رویکردهای مورد استفاده در پژوهش‌های گردشگری عشایری بودند.

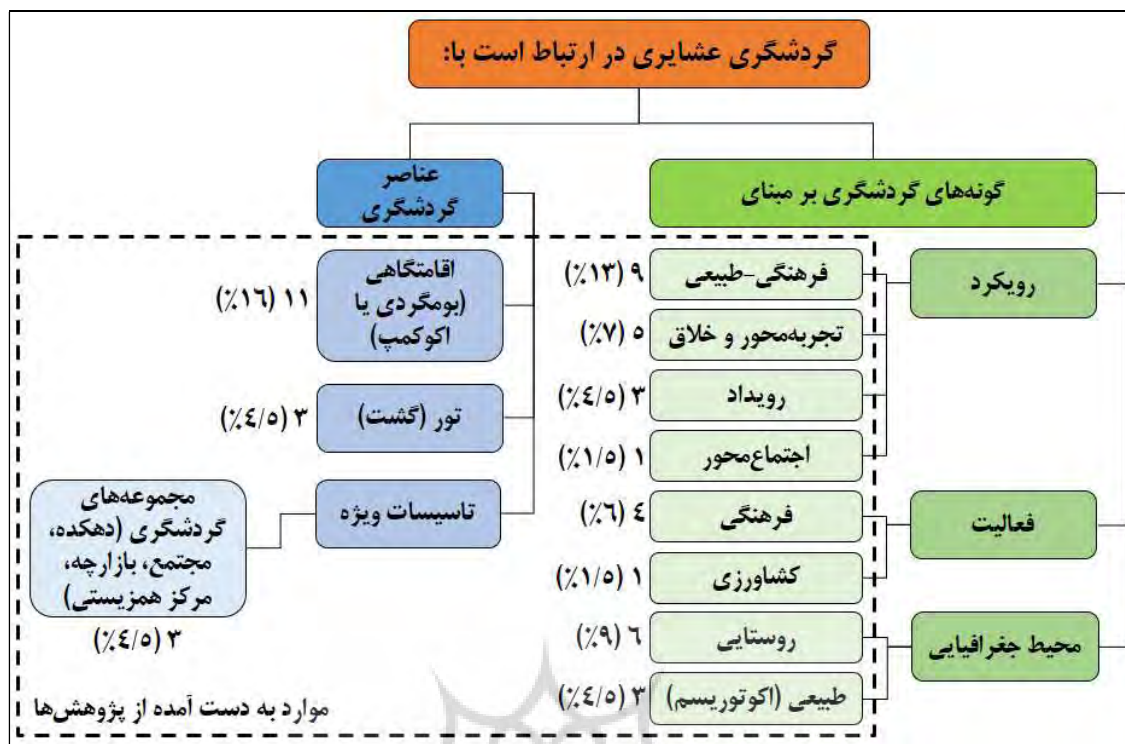
جدول ۲. محورهای موضوعی پژوهش‌های گردشگری عشایری

محورهای موضوعی	فراوانی (درصد)	رویکردهای مطالعاتی	فراوانی (درصد)
برنامه‌ریزی راهبردی	۱۱ (۱۶/۲٪)	علمی و دانش‌محور	۴۷ (۶۹/۱٪)
برنامه‌ریزی توسعه	۱۸ (۲۶/۵٪)		
بازاریابی	۶ (۸/۸٪)	تطابق‌گرایانه	۵ (۷/۴٪)
ظرفیت‌سنجی منابع	۱۴ (۲۰/۶٪)		
کارافرینی	۴ (۵/۹٪)		
تحلیل فضایی و مکانیابی	۵ (۷/۴٪)	جانبدارانه-محتاطانه	۱۶ (۲۳/۵٪)
توسعه‌ی پایدار	۵ (۷/۴٪)		
اثرات	۱۳ (۱۹/۱٪)	جمع	۶۸ (۱۰۰٪)
ارزش‌گذاری اقتصادی	۱ (۱/۵٪)		
نگرش جامعه‌ی میزبان (عشایر)	۲ (۲/۹٪)		

(منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

در بررسی ارتباط پژوهش‌های گردشگری عشایری با گونه‌ها و عناصر گردشگری مشخص گردید (شکل ۶) که در ۱۹ پژوهش (۲۸٪) هیچ اشاره‌ای به هیچ یک از گونه‌ها و عناصر گردشگری نشده است و صرفاً تاکید بر گردشگری عشایری بوده و در ۴۹ پژوهش (۷۲٪)، گردشگری عشایری با تاکید بر یکی از گونه‌ها و عناصر گردشگری شامل رویکردهای طبیعی-فرهنگی، تجربه‌محور و خلاق، رویدادها، اجتماع‌محور، گردشگری فرهنگی، گردشگری کشاورزی، گردشگری روستایی، گردشگری طبیعی (اکوتوریسم)، اقامتگاه‌های بومگردی (اکوکمپ)، تورها و گشت‌ها، دهکده/مجتمع گردشگری، بازارچه و مرکز همزیستی، بررسی و تبیین شده است. پس از بررسی‌های بیشتر، این موارد، با کاربردی‌ترین کاهش ابعاد؛ دسته‌بندی شدند:

- گونه‌های گردشگری: بر مبنای رویکرد (۱۸ مقاله-۲۶٪) شامل طبیعی-فرهنگی، تجربه‌محور و خلاق، رویدادها، اجتماع‌محور، بر مبنای فعالیت (۵ مقاله-۷/۵٪) شامل گردشگری فرهنگی و گردشگری کشاورزی) و بر مبنای محیط جغرافیایی (۹ مقاله-۱۳/۵٪) شامل گردشگری روستایی و گردشگری طبیعی (اکوتوریسم)؛
 - عناصر گردشگری: اقامتگاهی (۱۱مقاله-۱۶٪)، تور و گشت (۳مقاله-۴/۵٪) و تاسیسات ویژه (۳مقاله-۴/۵٪).
- در ادامه، پراکنش ایلی و جغرافیایی (استانی) پژوهش‌های انجام شده در حوزه‌ی گردشگری بررسی شده است (جدول ۳). همانطور که مشاهده می‌شود از ۶۸ پژوهش، ۲۸ پژوهش (۴۱٪) به هیچ ایلی اشاره نداشته و ۴۰ پژوهش (۵۹٪) با تاکید بر یکی از ایلات عشایری ایران انجام شده است. در این میان دو ایلی که بیشترین پژوهش‌ها را به خود اختصاص داده‌اند شامل ایل قشقایی (۱۸ پژوهش-۲۷٪) و ایل بختیاری (۱۰ پژوهش-۱۵٪) است. ایلات شاهسون، سنگسری و سایر ایل‌ها در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مورد پراکنش جغرافیایی، در ۹ پژوهش (۱۳٪) به هیچ استانی اشاره نشده است و در ۴ پژوهش (۶٪)، چند استان به صورت همزمان با هم در نظر گرفته شده‌اند. استان‌های فارس (۱۱ پژوهش-۱۶٪)، چهارمحال‌وبختیاری (۱۰ پژوهش-۱۵٪)، اصفهان و اردبیل (هر کدام ۶ پژوهش) و سایر استان‌ها در پژوهش‌های گردشگری عشایری به ترتیب بیشتر به کمتر به عنوان قلمرو جغرافیایی مطالعه، مدنظر قرار گرفته‌اند.

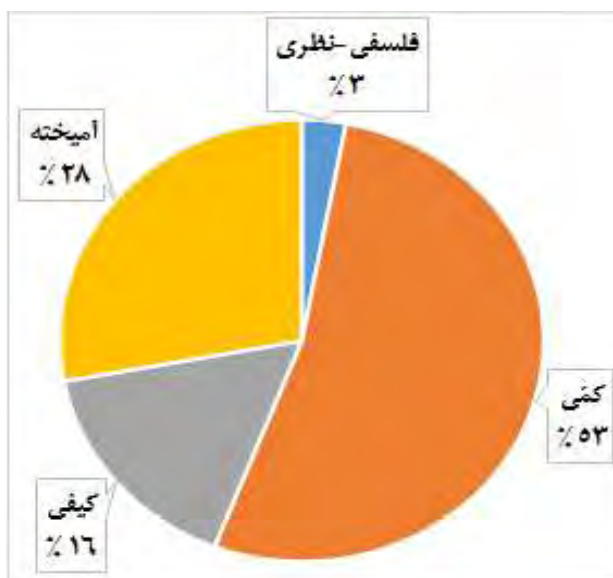
شکل ۶. ارتباط پژوهش‌های گردشگری عشایری با گونه‌ها و عناصر گردشگری (منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

جدول ۳. پراکنش ایلی و جغرافیایی پژوهش‌های گردشگری عشایری

نام ایل	فراوانی (درصد)	نام استان	فراوانی (درصد)	نام استان	فراوانی (درصد)
قشقایی	۱۸ (۲۷٪)	هیچکدام از استان‌ها	۹ (۱۳٪)	سمنان	۲ (۳٪)
بختیاری	۱۰ (۱۵٪)	چند استان یا هم	۴ (۶٪)	همدان، تهران، لرستان، سیستان-	
شاهسون	۵ (۷٪)	فارس	۱۱ (۱۶٪)	وبلوچستان، گیلان،	هر استان ۱
سنگسری	۲ (۳٪)	چهارمحال و بختیاری	۱۰ (۱۵٪)	خراسان رضوی،	پژوهش، جمعا ۱۰
سایر (پاپی، ارسباران (قره- داغ)، یموت، کلهر و سنجایی، و خمسه)	جمعا ۵ پژوهش (۷٪)	اصفهان	۶ (۹٪)	البرز، گلستان، خوزستان، خراسان	پژوهش (۱۵٪)
هیچکدام	۲۸ (۴۱٪)	آذربایجان شرقی	۴ (۶٪)	شمالی	
جمع	۶۸ (۱۰۰٪)	کرمان	۳ (۴/۵٪)	جمع	۶۸ (۱۰۰٪)

(منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

بررسی معیار "روش تحلیل" در پژوهش‌های گردشگری عشایری (شکل ۷)، نشان داد که ۳۶ پژوهش (۵۳٪) با روش کمی (بیشترین کاربرد)، ۱۱ پژوهش (۱۶٪) با روش کیفی، ۱۹ پژوهش (۲۸٪) با روش آمیخته/ترکیبی و ۲ پژوهش (۳٪) با روش فلسفی-نظری یا مروری (کمترین کاربرد) انجام شده است. در بررسی ایفای نقش تاثیرگذار یا تاثیرپذیر گردشگری عشایری در سطح پژوهش‌های این حوزه، یافته‌ها (جدول ۴) نشان داد که گردشگری عشایری در ۳۴ پژوهش (۵۰٪) دارای نقش تاثیرپذیر، در ۳۰ پژوهش (۴۴٪) دارای نقش تاثیرگذار و در ۴ پژوهش (۶٪) هم دارای نقش تاثیرپذیر و هم تاثیرگذار بوده است. از این رو، گردشگری عشایری، بیشتر نقش تاثیرپذیری را ایفا نموده است.

شکل ۷. روش تحلیل در پژوهش‌های گردشگری عشایری (منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

همچنین در بررسی پژوهش‌های گردشگری عشایری از این نظر که سمت تقاضا را بررسی نموده‌اند و یا سمت عرضه را، مشخص گردید (جدول ۵۴) در ۸ پژوهش (۱۲٪) گردشگری عشایری از جنبه‌ی تقاضا، در ۵۶ پژوهش (۸۲٪) گردشگری عشایری از جنبه‌ی عرضه و در ۴ پژوهش (۶٪) گردشگری عشایری هم از جنبه‌ی تقاضا و هم از جنبه‌ی عرضه، مورد تاکید بوده است. از این رو، پژوهش‌های گردشگری عشایری، به طور عمده، عرضه‌محور بوده است.

جدول ۴. تاثیرگذاری-تاثیرپذیری و تقاضامحوری-عرضه‌محوری در پژوهش‌های گردشگری عشایری

تاثیر	فراوانی (درصد)	جنبه تقاضا-عرضه	فراوانی (درصد)
تاثیرگذار	۳۰ (۴۴٪)	تقاضامحور	۸ (۱۲٪)
تاثیرپذیر	۳۴ (۵۰٪)	عرضه‌محور	۵۶ (۸۲٪)
تاثیرگذار-تاثیرپذیر	۴ (۶٪)	تقاضا-عرضه‌محور	۴ (۶٪)
جمع	۶۸ (۱۰۰٪)	جمع	۶۸ (۱۰۰٪)

(منبع: تحلیل نگارنده، ۱۴۰۲)

نتیجه‌گیری

مناطق و جامعه‌ی عشایری، منابع و بستر مناسب برای توسعه‌ی محصولات و مقاصد گردشگری ویژه و عمومی را فراهم آورده و در صورت برنامه‌ریزی و ارائه‌ی محصول گردشگری عشایری به عنوان مزیت رقابتی جهانی برای ایران محسوب خواهند شد، همچنان که در کتاب "ایران: لونی پلنت" (۲۰۱۲ و ۲۰۱۷)، توصیه به بازدید و تجربه‌ی مناطق و جامعه‌ی عشایری ایران، جزء پنج جاذبه‌ی اول قرار دارند. از جهت اهمیت و ضرورت توجه به گردشگری عشایری در سطح کلان می‌توان به تشکیل کارگروه توسعه‌ی گردشگری عشایری در سال ۱۳۹۵، تشکیل "میز ملی گردشگری عشایری" در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و "میز گردشگری عشایری جامعه‌بنیاد" در سازمان امور عشایری ایران در سال ۱۴۰۱ اشاره نمود. به علاوه، در سطح جامعه‌ی جهانی، سازمان ملل متحد، سال ۲۰۲۶ را به عنوان سال بین‌المللی "مراتع و جوامع کوچنده" نام‌گذاری کرده است. این‌ها، مدخل‌هایی برای تزریق زیرساخت‌ها و روساخت‌های توسعه‌ی گردشگری عشایری است.

¹- International Year of Rangeland and Pastoralists (IYRP) - 2026

یکی از وظایف جامعه‌ی علمی و دانشگاهی، انتقال دانش (کاربست دانش) و جهت‌دهی به سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه (در اینجا، توسعه‌ی گردشگری عشایری) است. برای نمونه، اینکه در کارگروه توسعه‌ی گردشگری عشایری و یا میزهای گردشگری عشایری در وزارتخانه و سازمان، چه اولویت‌هایی مطرح شود و چه تصمیم‌هایی اتخاذ شود، تا حدود زیادی، می‌تواند، وابسته به حوزه‌ی پژوهش و ارائه‌ی نسخه‌ی راه‌حل در بخش‌های مختلف گردشگری عشایری باشد. هر چند بدنه‌ی اجرایی و سیاست‌گذاری گردشگری عشایری "تا حد زیادی" اعتقادی به دانشگاه و پژوهش نداشته و تجربه را برتر می‌دانند، اما این ضرورت وجود دارد که بررسی شود، تاکنون، پژوهش‌های گردشگری عشایری چه روندی را طی نموده است. از این طریق، نقاط قوت و شکاف‌های پژوهشی مشخص شده و با ارائه‌ی الگوهای توصیفی، می‌توان تجویز مناسبی برای انجام پژوهش‌های منسجم‌تر و کاربردی‌تر داشت.

با این استدلال، پژوهش حاضر با بررسی سرآغاز و روند زمانی؛ پراکندگی موضوعی نشریه-رساله و پایان‌نامه؛ پراکندگی تخصص پژوهشگران؛ محورهای موضوعی پژوهش‌ها؛ رویکردهای مطالعاتی پژوهش‌ها؛ ارتباط با گونه‌ها و عناصر گردشگری؛ پراکنش ایل‌ها و مناطق جغرافیایی؛ روش تحلیل؛ تاثیرگذاری-تاثیرپذیری گردشگری عشایری و تقاضامحوری-عرضه‌محوری گردشگری عشایری، روند پژوهش‌های این حوزه را بررسی نموده است.

در بررسی روند زمانی، مشخص گردید که سرآغاز پژوهش‌های گردشگری عشایری مربوط به سال ۱۳۸۶ است. بر اساس وضعیت موجود ادبیات گردشگری در ایران، مطالعات گردشگری، از اوایل دهه‌ی ۱۳۸۰ مورد توجه پژوهشگران قرار گرفت. این نشان می‌دهد که گردشگری عشایری هم در همین دهه (البته با چند سال تاخیر) مورد توجه قرار گرفته است. البته با توجه به تعداد این پژوهش‌ها (۶۸ مورد)، می‌توان بیان نمود که این حوزه‌ی پژوهشی بسیار جوان است. همچنین مشخص گردید در سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، پژوهش‌های گردشگری عشایری بیشترین توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده‌اند. با توجه به اینکه پژوهش‌های گردشگری، به ویژه در ایران، متناسب با شرایط سیاسی (سیاسی-اقتصادی، سیاسی-اجتماعی، سیاسی-فرهنگی و غیره) جناح‌ها و احزاب دارای قدرت در حال تغییر و چرخش است، افزایش حضور افراد علمی و دانشگاهی (اعضای هیئت علمی گردشگری)، همزمان، هم در بدنه‌ی دانشگاه و هم در سیاست‌گذاری گردشگری، از سال ۱۴۰۰ به بعد، می‌تواند یکی از دلایل رشد پژوهش‌های گردشگری عشایری باشد. البته، طبق وضعیت موجود پژوهش‌های گردشگری عشایری در سال ۱۴۰۲ که یک افول زودرس را نشان می‌دهد، مشخص می‌شود که کارنامه‌سازی‌های این افراد به اتمام رسیده و اولویت‌های آنها تغییر کرده است. مورد دیگر که در رشد، اولویت‌گذاری و جهت‌دهی‌های پژوهشی بسیار تاثیرگذار است، رویکردها و شعارهایی است که سازمان‌های بین‌المللی به ویژه سازمان جهانی گردشگری هر ساله اتخاذ و مطرح می‌کند و بدنه‌ی دولتی (هر چند با تصدی افراد دانشگاهی) با دستپاچگی و قصد جلب توجه جامعه‌ی خاص جهانی، تمام منابع و افکار را بدون داشتن اولویت در حوزه‌ی خاص، به سمت آن رویکرد یا شعار هدایت می‌کنند.

- مبتنی بر این نتیجه پیشنهاد می‌شود که با برگزاری چند همایش دولتی-دانشگاهی، درس‌آموخته‌های پژوهشی اساتید و پژوهشگران این حوزه مطرح شده و با تعیین اولویت، بخشی از قسمت‌های فراموش شده و دارای چالش اجرایی گردشگری عشایری، در قالب زمان‌بندی ۵ ساله احیا شود. برای پایداری و داشتن سیر صعودی مناسب در روند زمانی آتی، این "تعیین اولویت و زمان‌بندی" نیاز است.

در حوزه‌ی موضوعی نشریات و گروه پایان‌نامه‌ها/رساله‌ها، مشخص گردید که ۵۳٪ پژوهش‌ها در حوزه‌ی نشریات و پایان‌نامه‌ها/رساله‌های جغرافیایی و ۳۰٪ پژوهش‌ها در حوزه‌ی گردشگری منتشر می‌شوند. با توجه به اینکه نشریات گردشگری تعداد محدودی دارند و از طرفی، نشریات حوزه‌ی جغرافیا گسترده‌تر و بیشتر هستند و همچنین وجه اشتراک زیاد میان حوزه‌ی جغرافیا، گردشگری و مناطق و جامعه‌ی عشایری، منطقی است که نشریات و گروه‌های جغرافیایی در انتشار پژوهش‌های گردشگری عشایری پیشرو و پایدار باشند.

هر چند در سال اخیر (۱۴۰۲)، تعداد نشریات گردشگری به ۱۱ مورد و تعداد نشریات جغرافیایی به ۳۶ مورد افزایش یافته است، اما، گردشگری عشایری یک حوزه‌ی میان‌رشته‌ای بوده و علیرغم اینکه راه‌اندازی یک نشریه با این عنوان، منطقی نیست و محدودیت‌هایی دارد، حداقل اینکه در نشریات حوزه‌های دیگر، متناسب با مداخلات رشته‌ای، می‌توان به این حوزه مجال ظهور و بروز داد. پیشنهاد می‌شود، نشریات گردشگری و

^۱- UN Tourism

^۲- اولین پژوهش گردشگری عشایری، با عنوان "گردشگری عشایری (تبیین یک الگوی فضایی)" (سقایی، ۱۳۸۶) در نشریه‌ی "فضای جغرافیایی" منتشر شد.
^۳- شایان ذکر است که با افزایش توجه به حوزه‌ی پژوهشی عشایری، پس از گذشت سالیان، تنها یک نشریه تخصصی و علمی در حوزه‌ی مطالعات عشایری تحت عنوان "مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو نشینان" به صورت دوفصلنامه منتشر می‌شود که بن‌مایه و حوزه‌ی جغرافیایی دارد.

جغرافیایی، پژوهش‌های حوزه‌ی گردشگری عشایری را به عنوان یک مجموعه و یا زیرمجموعه‌ی موضوعی قابل پذیرش در نشریه معرفی نمایند.

با بررسی تخصص دانشگاهی پژوهشگران مشخص گردید، پژوهشگران با تخصص‌های ترکیبی (۴۱٪)، جغرافیایی ۳۷٪ (جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی ۳۲٪) و جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی (۵٪)، گردشگری (۹٪)، بیش از ۸۰٪ پژوهش‌های گردشگری عشایری را منتشر ساخته‌اند. مشارکت ترکیبی، نشان از پذیرش میان‌رشته‌ای بودن حوزه‌ی کلان گردشگری و حوزه‌ی خرد گردشگری عشایری در میان پژوهشگران دارد. همچنین، مشارکت ۳۷ درصدی جغرافیدانان، نشان از سلطه و همپوشانی شدید این دو گرایش بر و با یکدیگر دارد. در این بین مشارکت متخصصین و پژوهشگران گردشگری پایین است، البته بخشی از این پژوهشگران در پژوهش‌های ترکیبی حضور دارند، اما انتظار می‌رود با توجه به وجود گرایش مقطع دکتری گردشگری در ایران به مدت یک دهه، حضور پژوهشگران گردشگری (به صورت خالص) نیز پررنگ‌تر شود.

- سفارش‌سازی پژوهش‌های حوزه‌ی گردشگری عشایری متناسب با نیازهای پژوهشی بدنه‌ی دولتی و سپردن آن به گروه‌های گردشگری در دانشگاه‌های مختلف در ایران (با توجه به الگوی آمایش آموزش عالی و پایلوت‌های گردشگری عشایری در استان‌ها) پیشنهاد می‌گردد.

در بررسی محورهای موضوعی و رویکردهای مطالعاتی، یافته‌ها نشان داد که برنامه‌ریزی (۲۶/۵٪)، ظرفیت‌سنجی منابع در مناطق و جامعه‌ی عشایری (۲۱٪) و اثرات گردشگری عشایری (۱۹٪)، بیشترین محورهای موضوعی مورد استفاده در پژوهش‌های گردشگری عشایری بودند و به علاوه، رویکرد علمی و دانش‌محور (۶۹٪)، رویکرد جانبدارانه-محتاطانه (۲۳/۵٪) و رویکرد تطابق‌گرایانه (۷٪) رویکردهای مورد استفاده در پژوهش‌های گردشگری عشایری بودند. لازم به تذکر است که به این صورت دسته‌بندی کردن و یا استفاده از مدل جعفری، به این معنی نیست که دسته‌بندی‌ها و مدل‌های دیگری وجود نداشته باشد یا قابل کاربرد نباشد، بلکه متناسب با شرایط پژوهش و نگارنده، به این شکل پیکربندی شده است.

در بخش محورهای موضوعی، دلایل پیشنهادی این گرایش‌های موضوعی، حضور در مرحله‌ی عدم شناخت دانش و وجود مشکلات و مسائل بی‌شمار خود حوزه‌ی گردشگری در حیطه برنامه‌ریزی است. در این حالت، دو بخش پژوهشی مورد نیاز برنامه‌ریزی گردشگری، بررسی ظرفیت‌های موجود (پیشایندها) و بررسی اثرات و پیامدهای توسعه (پسایندها) است. موضوعاتی پژوهشی‌ای که جوان باشند، نیازمند بررسی وضعیت موجود، ظرفیت‌ها و منابع هستند. همانطور که گزارش شد، ظرفیت‌سنجی مناطق و جامعه‌ی عشایری برای توسعه‌ی گردشگری عشایری یکی از گرایش‌های موضوعی پرکاربرد در پژوهش‌ها بوده است. علاوه بر این، گروهی برای رشد و گروهی برای ممانعت از رشد در حوزه‌ی گردشگری عشایری، موضوع بررسی اثرات و پسایندهای توسعه‌ی گردشگری عشایری را مدنظر قرار دادند که این نیز در ابتدای توسعه هر نوع از گردشگری وجود دارد. به طور معمول، در پژوهش‌ها، این اثرات، از جنبه‌ی اقتصادی به صورت مثبت، از جنبه‌ی اجتماعی-فرهنگی به صورت مثبت-منفی و از جنبه‌ی اکولوژیکی (محیطی) به صورت منفی ارزیابی می‌شوند و این مطالعات، عمدتاً با تأکید بر "سنجش نگرش یا افکار" هستند تا "سنجش واقعیت پدیده" و یا "پیش‌بینی پدیده"، از این رو، ارزیابی دقیقی ارائه نمی‌کنند.

در بخش رویکردهای مطالعاتی، می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری نمود که پژوهشگران این حوزه با رسیدن به بلوغ پژوهشی و در اولویت قرار دادن موضوعات برنامه‌ریزی، بازاریابی، ظرفیت‌سنجی منابع، کارافرینی و تحلیل فضایی و مکانیابی، روند علمی و دانش‌محور شدن در پژوهش‌های گردشگری عشایری و به تبع آن سیاست‌گذاری و اجرای صحیح سیاست‌ها را در پیش گرفته‌اند. البته، فارغ از اهمیت کیفیت این پژوهش‌ها، هنوز از نظر کمیّت تا رسیدن به سطح اشباع نظری، فاصله‌ی زیادی وجود دارد.

- در وهله‌ی اول گرایشی که در پژوهش‌های گردشگری، به طور واقع، از یاد رفته بود، گرایش آینده‌پژوهشی بود. با توجه به شرایط درونی و بیرونی مناطق و جوامع عشایری و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آنها از گردشگری، ترسیم آینده‌ی حوزه‌ی گردشگری عشایری ضرورت دارد.

- مورد دیگر اینکه، تنها نوع برنامه‌ریزی که در پژوهش‌ها مورد استفاده قرار گرفته بود و یا پیشنهاد می‌شد، "برنامه‌ریزی راهبردی" بود. انواع دیگری از برنامه‌ریزی به خصوص برنامه‌ریزی مشارکتی، جامعه‌بنیاد و غیره هستند که متناسب با برنامه‌ریزی گردشگری در جامعه‌ی عشایری هستند. این گونه‌های برنامه‌ریزی، مدنظر قرار گیرد.

- محورهای موضوعی اندکی به حوزه‌ی بازاریابی (یا تقاضا) پرداخته‌اند (۹٪). برای ارائه محصول گردشگری عشایری به طور حتم می‌بایست، بازار هدف، بخش‌بندی بازار، رفتار گردشگری و از این قبیل موضوعات مدنظر قرار گیرد.

- با توجه به اینکه متخصصان و پژوهشگران حوزه‌ی جغرافیا در انجام پژوهش‌ها مشارکت بالایی داشتند، اما در حوزه‌ی آمایش، پژوهش‌های کمی انجام شده است. تعدد اولویت‌ها و تغییر آن به اقتضاء، یعنی همان اولویت نداشتن. بنابراین گرایش موضوعی "آمایش قلمروی عشایری برای توسعه‌ی گردشگری" پیشنهاد می‌شود که هم در حوزه‌ی گونه‌ی گردشگری و هم به لحاظ جغرافیایی، برای توسعه‌ی گردشگری عشایری دارای اولویت باشیم. برای نمونه، گردشگری خوراک عشایری در استان سمنان و ایل سنگسری؛ گردشگری طبیعت‌گرایی عشایری در استان گیلان و ایل تالش؛ گردشگری رویدادهای عشایری در استان اردبیل و ایل شاهسون؛ گردشگری کوچ در استان چهارمحال و بختیاری و ایل بختیاری؛ گردشگری اسب در استان گلستان و ایل یموت ترکمن.
- در بررسی ارتباط گردشگری عشایری با گونه‌ها و عناصر گردشگری مشخص گردید، گردشگری عشایری بیشتر با رویکردهای گردشگری طبیعی-فرهنگی، گردشگری روستایی و احداث اقامتگاه بومگردی در ارتباط است که این نشان از ظرفیت بالا و گسترده‌ی جغرافیا و فرهنگ عشایر دارد. با توجه به ترکیب‌پذیری گردشگری عشایری با گونه‌ها و عناصر مختلف و متنوع گردشگری، ارتباط آن با گردشگری طبیعی-فرهنگی مبتنی بر ظرفیت‌ها و منابع "مناطق" (طبیعی) و "جامعه‌ی" (فرهنگی) است که در تعاریف گردشگری عشایری به وفور دیده می‌شود. ارتباط آن با گردشگری روستایی، می‌تواند تا حدود زیادی به این دلیل باشد که در جریان سیاست‌های اسکان عشایر، کانون‌های اسکان شکل گرفته که رفته‌رفته نام روستا را یدک کشیدند، در حالی که آن مردم، ماهیت و فرهنگ خود را فراموش نکرده بودند و باز هم فعالیت عشایری داشتند.
- ترکیب رویکردهای خلاق و تجربه‌محور نیز می‌تواند گردشگری عشایری را بیش‌ازپیش برجسته سازد. برای نمونه پژوهش در حوزه‌ی امکانسنجی توسعه‌ی گردشگری کودکان و گردشگری خانوادگی با رویکرد همزیستی با عشایر، پیشنهاد می‌شود.
- در بررسی پراکنش ایلی، ایل قشقایی و ایل بختیاری و در بررسی پراکنش جغرافیایی (استانی) استان‌های فارس، چهارمحال و بختیاری، اصفهان و اردبیل، بیشتر از ایلات و استان‌های دیگر در پژوهش‌های گردشگری عشایری مدنظر قرار گرفته‌اند. پراکنش ایلات و عشایر در پهنه جغرافیایی کشور یکسان نیست و چه بسا مناطقی که در گذشته از تراکم زیاد جمعیت عشایری برخوردار بوده و امروزه به خاطر رشد سریع شهرنشینی یا تبدیل اراضی به کاربری‌های صنعتی، کشاورزی و غیره از تعداد و تراکم جمعیت عشایری در این مناطق کاسته شده است. با این حال مناطقی از کشور، به خصوص حوزه سلسله جبال زاگرس و به ویژه نواحی وسیعی از زاگرس مرکزی، هنوز هم عرصه کوچ و استقرار تعداد زیادی از ایلات و طوایف عشایری کشور است. دو ایل بزرگ کشور، یعنی ایل قشقایی و بختیاری که از گذشته تاکنون تاثیرگذاری‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی فراوانی در ایران داشته‌اند در قلمروی جغرافیایی چند استان حضور دارند و دلیل عمده‌ی این موضوع که در پژوهش‌های گردشگری عشایری مورد توجه قرار گرفته‌اند، هم معروف و مشهور بودن این دو ایل (چه در کتب و چه در رسانه) و هم عدم معرفی سایر ایل‌های عشایری کشور به جامعه‌ی علمی و عمومی است.
- پیشنهاد می‌شود در قالب برنامه‌ی آمایش سرزمین استانی، در هر استان، در صورت وجود گروه گردشگری و یا گروه‌های جغرافیا و سایر گروه‌های دانشگاهی که امکان انجام پژوهش در قالب پایان‌نامه یا رساله در حوزه‌ی گردشگری عشایری را دارند، مبتنی بر ایلات، طوایف و حتی تیره‌های عشایری حاضر در استان، این کار را انجام دهند.
- در بررسی معیار "روش تحلیل" در پژوهش‌های گردشگری عشایری مشخص شد روش کمی بیشترین کاربرد (۵۳٪) را داشته است. سلطه‌ی کمی‌گرایی محض در پژوهش‌های گردشگری وجود دارد. البته چند سالی است که چرخش‌های اجتماعی علمی، پژوهشگران را به سمت روش‌های کیفی و آمیخته سوق می‌دهند. البته، عدم فراگیر شدن روش‌های پژوهش کیفی و آمیخته، عدم شناخت به طور عام و سخت بودن و پرهزینه بودن آن به طور خاص در مناطق عشایری است. البته، انجام پژوهش‌های گردشگری عشایری مختص جامعه‌ی عشایری نیست و ذی-ربطان دیگری نیز دارد.
- پیشنهاد می‌گردد، از روش‌های "فرامطالعه (فرابرگزینش، فرانظریه، فراروش و فراترکیب)" برای بررسی ادبیات گردشگری عشایری، از روش‌های "اقدام‌پژوهی، قوم‌نگاری (مشاهده‌ی مشارکتی/غیرمشارکتی) و مطالعه‌ی موردی" برای بررسی و مداخله در جامعه‌ی عشایری، از "تحلیل فضایی پیشرفته" برای بررسی ظرفیت مناطق عشایری، از "پدیدارشناسی" برای الگوسازی تجربه‌ی افراد پیشرو

^۱ - مرزبندی سیاسی (مانند استان و شهرستان و غیره) برای بررسی قلمروی جغرافیایی عشایر کاربرد ندارد. این جامعه، با توجه به اتکای به دام و الگوی زیست متحرک مبتنی بر مدیریت منابع و سرزمین، دارای قلمروهای عرفی می‌باشند که گاهی تمام یا بخش‌هایی از چند استان را در بر می‌گیرد.

- در کسب کارهای گردشگری عشایری، از "تحلیل گفتمان" برای بررسی دیدگاه سیاست‌گذار کلان و غیره در این حوزه، بیشتر استفاده گردد.
- از نظر تاثیرگذاری و تاثیرپذیری گردشگری عشایری، به طور تقریبی، این معیار در پژوهش‌ها برابر بوده است، اما میزان تاثیرپذیری، اندکی بیشتر بوده است.
- پیشنهاد می‌شود که تأکید بیشتری بر اثرگذاری گردشگری عشایری بر موضوعات مرتبط با این حوزه در دستور کار پژوهشگران قرار گیرد. تأکید بر تاثیرپذیری، نمی‌تواند به تقویت و تحکیم جایگاه آکادمیک و سیاست‌گذاری کلان گردشگری عشایر منجر شود.
- از نظر توجه به عرضه‌محوری و تقاضامحوری در پژوهش‌های گردشگری عشایری، بیش از ۸۰٪ پژوهش‌ها، از جنبه‌ی عرضه به پدیده‌ی گردشگری عشایری توجه نموده‌اند. بر اساس منطق مدل‌ها و رویکردهای اقتصادی و بازاریابی، زمانی جنبه‌ی عرضه‌محوری یک پدیده پُررنگ است که آن پدیده یا محصول، به عنوان پیشرو و یا رهبر در بازار مطرح باشد و یا بازاری که از آن صحبت می‌شود، بازار انحصاری باشد. در دنیای رقابتی گردشگری چه در داخل و چه در خارج از ایران، چه در حوزه‌ی گردشگری عشایری و چه در سایر حوزه‌های گردشگری، بازار و محصولات، رقابتی هستند و گردشگری عشایری در رقابت با سایر انواع گردشگری و مقاصد قرار دارد.
- از این رو، پیشنهاد می‌شود که جنبه‌ی تقاضامحور در پژوهش‌های گردشگری عشایر بیشتر شود به ویژه در حوزه‌ی رفتار گردشگر، انتظارات-ادراکات گردشگر، کیفیت خدمات عشایری (NomadQual)، تبلیغات، بخش‌بندی بازار و غیره.

منابع

- احمدی، فاطمه؛ رضانی‌نژاد، رحیم و برومند، محمدرضا. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای مقالات پژوهشی گردشگری ورزشی در ایران. مدیریت و توسعه‌ی ورزش، ۱۰(۴)، بازپایی شده از: [https://jsmd.guilan.ac.ir/article_5353.html]. تاریخ دسترسی (۳۰ مهر ۱۴۰۲).
- آقایی‌پور، یوسف و رامشت، محمدحسین. (۱۳۹۹). تحلیل ادبیات ژئوتوریسم در ایران (بر اساس تحلیل محتوای کمی مقالات و کتاب‌های ژئوتوریسم طی سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۸۷). پژوهش‌های ژئومورفولوژی کمی، ۱۹(۱)، ۴۲-۵۱.
- باقری، فاطمه. (۱۳۹۹). بررسی و تحلیل روند مطالعات گردشگری ساحلی و دریایی در ایران. مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی، ۱(۲)، ۲۹-۵۲.
- بیات، ناصر؛ بدری، سیدعلی؛ رضوانی، محمدرضا و فرجی‌سبکبار، حسنعلی. (۱۳۹۲). مطالعات گردشگری روستایی در ایران: ارایه‌ی تحلیلی اسنادی از مقالات انتشاریافته‌ی فارسی. برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری، ۲(۶)، ۱۰۹-۱۲۸.
- ترابی، محسن و فتحی، محمدرضا. (۱۴۰۱). تحلیل مقاله‌های پژوهشی گردشگری در ایران. مطالعات اجتماعی گردشگری، ۱۰(۱۹)، ۲۷۷-۳۰۲.
- ثنائی‌پور، هادی. (۱۴۰۰). ارزیابی و تحلیل روش‌شناسی مطالعات کارآفرینی در گردشگری: رویکرد فراروش. روش‌شناسی علوم انسانی، ۲۰۷(۱۰۸)، ۱-۱۷.
- جوان، فرهاد، و حجت‌شمامی، سیروس. (۱۴۰۱). واکاوی ظرفیت‌های مغفول مانده گردشگری عشایری در ناحیه رضوانشهر، مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ-نشینان، ۲(۱)، ۱۰۹-۱۲۲.
- دهدشتی‌شاهرخ، زهره. (۱۳۹۸). تحلیلی از ۷ سال پژوهش‌های فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری با استفاده از تکنیک متن‌کاوی. برنامه‌ریزی و توسعه-ی گردشگری، ۸(۳)، ۳۵-۴۹.
- دهدشتی‌شاهرخ، زهره. (۱۳۹۹). تحلیل ساختار محتوایی فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری با استفاده از تکنیک متن‌کاوی. مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۵(۵۰)، ۹۷-۱۲۷.
- رحیمی، علی؛ شاطری، مفید و صفاری، فائزه. (۱۴۰۱). واکاوی مقالات گردشگری به چاپ رسیده در مجلات جغرافیایی: رویکرد تحلیل محتوا. کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، ۱۰(۲)، ۱۰۵-۱۲۳.
- رضانیا، درنا؛ مقنی‌پور، مجیدرضا و ظفرمند، سیدجواد. (۱۴۰۰). تحلیل محتوای مقالات فصلنامه‌ی مطالعات مدیریت گردشگری (۱۳۹۱-۱۳۹۸) بر مبنای الگوی مشارکت نویسندگان و ویژگی‌های روش‌شناسی، استنادی و عملکردی مقالات. بازیابی دانش و نظام‌های معنایی، ۸(۲۸)، ۱۶۹-۲۰۱.
- رضوی‌زاده، ندا و ورشوی، سمیه. (۱۴۰۲). مرور صوری و محتوایی مطالعات زیارت و گردشگری مذهبی در ایران (۱۴۰۰-۱۳۸۲). (۱۴۰۲). مطالعات اجتماعی گردشگری، ۱۱(۱۱)، ۹۳-۱۳۳.
- زارعی، قاسم و محمودی‌پاچال، زینب. (۱۳۹۸). واکاوی مطالعات گردشگری ایران از بعد موضوعی و روش‌شناختی و ترسیم آینده مطالعات پژوهشی. گردشگری و توسعه، ۱۸(۱)، ۱-۱۹.
- سقای، مهدی. (۱۳۸۶). گردشگری عشایری (تبیین یک الگوی فضایی). فضای جغرافیایی، شماره ۱۷، ۱۹۳-۲۱۴.
- صفرآبادی، اعظم و طبعی، منصور. (۱۳۹۸). توسعه‌ی گردشگری اجتماع‌محور با تأکید بر جنبه‌های قومی-محلی (مطالعه‌ی موردی: شهر کرمانشاه). جغرافیا، ۱۵(۵۲)، ۱۶۹-۱۸۲.

- عظیمی‌هاشمی، مژگان؛ بستان، زهرا و اصغری، هادی. (۱۳۹۶). مرور نظام‌مند مقالات پژوهشی در حوزه‌ی مطالعات اجتماعی گردشگری شواهدی از تحلیل محتوای نشریات علمی پژوهشی کشور. *مطالعات اجتماعی گردشگری*. ۵۷-۹۵، (۹).
- قدیری معصوم، مجتبی؛ استعلاجی، علیرضا و پاژکی، معصومه. (۱۳۸۹). *گردشگری پایدار (روستایی و عشایری)*. تهران: دانشگاه تهران.
- لاجوردی، سیدجلیل؛ رضاییان، علی؛ فرتوک‌زاده، حمیدرضا و طلائی شگری، شهاب. (۱۳۹۸). بررسی پژوهش‌های گردشگری در ایران با رویکرد سیستمی، راهبرد، ۲۷(۹۱)، ۱۰۹-۱۳۹.
- مرکز آمار ایران. (۱۴۰۰). خلاصه نتایج ثبت پایه جمعیت عشایر کوچنده کشور ۱۴۰۰. تهران: مرکز آمار ایران.
- میرتقیان رودسری، سیدمحمد و خراسانی، محمدامین. (۱۳۹۸). آسیب‌شناسی مطالعات گردشگری در فصلنامه پژوهش‌های روستایی: کاربری تحلیل محتوا. *پژوهش‌های روستایی*، ۱۰(۲)، ۳۲۸-۳۵۹.
- میرتقیان رودسری، سیدمحمد. (۱۴۰۱). گونه‌شناسی گردشگران و محصولات گردشگری مبتنی بر منابع و ظرفیت‌های جامعه و مناطق عشایری. *مطالعات برنامه‌ریزی قلمرو کوچ‌نشینان*، ۲(۳)، ۱۰۵-۱۲۰.
- میزبان، مهدی و میرتقیان رودسری، سیدمحمد. (۱۴۰۱). گردشگری عشایری جامعه‌بنیاد: تبیین یک مدل مفهومی. *نهمین کنگره ملی علوم ترویج و آموزش کشاورزی، منابع طبیعی و محیط‌زیست پایدار*، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. ۶۹۹-۷۲۷. بازیابی شده از: [\[https://aeec2022.tabrizu.ac.ir/fa/\]](https://aeec2022.tabrizu.ac.ir/fa/). تاریخ دسترسی (۳۰ مهر ۱۴۰۲).
- نعمتی، ولی؛ ضیائی، محمود؛ فقیهی، ابوالحسن و طهماسبی، اصغر. (۱۴۰۰). تحلیل کیفی عوامل موثر بر پایداری معیشتی و توسعه‌ی گردشگری در مناطق عشایری (مورد مطالعه: عشایر شاهسون). *برنامه‌ریزی و توسعه‌ی گردشگری*، ۱۰(۳۹)، ۷-۲۹.
- Ahn, J., & Back, K. J. (2018). Integrated resort: A review of research and directions for future study. *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 69, 94-101. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2017.10.017>
- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *Canadian Geographer/Le Géographe canadien*, 24(1): 5-12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Collins-Kreiner, N. (2020). Religion and tourism: A diverse and fragmented field in need of a holistic agenda. *Annals of Tourism Research*. Vol. 82, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102892>
- Correia, A., & Kozak, M. (2022). Past, present and future: Trends in tourism research. *Current issues in tourism*, 25(6), 995-1010. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1918069>
- Karali, A., Das, S. & Roy, H. (2024). Forty years of the rural tourism research: reviewing the trend, pattern and future agenda. *Tourism Recreation Research*, 49(1), 173-200. <https://doi.org/10.1080/02508281.2021.1961065>
- Jafari, J. (1990). Research and scholarship: The basis of tourism education. *Journal of tourism studies*, 1(1), 33-41. <https://doi/full/10.5555/19901880625>
- Kirilenko, K. P., & Stepchenkova, S. (2018). Tourism research from its inception to present day: Subject area, geography, and gender distributions. *PLoS ONE*, 13(11), 1-20. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206820>
- Koseoglu, M. A., Rahimi, R., Okumus, F., & Liu, J. (2016). Bibliometric studies in tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 61, 180-198. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.10.006>
- Musinguzi, D. (2016). Trends in tourism research on Qatar: A review of journal publications. *Tourism Management Perspectives*, Vol. 20, 265-268. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2016.10.002>
- Nemati, V., Makian, S., Hanifezadeh, F., & Qezelbash, A. H. (2023). Decisive determinants shaping nomadic tourism future development: The case of Shahsavans tribes in Iran. *Journal of Global Hospitality and Tourism*, 2(2), 156-176. <https://www.doi.org/10.5038/2771-5957.2.2.1026>
- Shen, Y., Morrison, A. M., Wu, B., Park, J., Li, C., & Li, M. (2018). Where in the World? A Geographic Analysis of a Decade of Research in Tourism, Hospitality, and Leisure Journals. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 42(2), 171-200. <https://doi.org/10.1177/1096348014563394>
- Wang, G., Wang, H. & Wang, L. (2023). Research trends in tourism and hospitality from 1991 to 2020: an integrated approach of corpus linguistics and bibliometrics. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 509-529. <https://doi.org/10.1108/JHTI-09-2021-0260>